

JOSEP CAIXAL I LLAURADÓ

VIDA I ENTORN D'UN ANARQUISTA TARRAGONÍ

Xavier Caixal i Baldrich

Aquest article analitza i fa un recorregut per la vida de l'anarquista Josep Caixal i el món que el va envoltar. Nascut a Reus i militant de la CNT a Tarragona, a la qual va pertànyer fins a la seva mort a l'exili, va viure més anys lluny de la seva terra que no pas a casa. Mentre era conseller de l'Ajuntament tarragoní, durant la Guerra Civil, va fomentar l'avicultura a la ciutat i va impulsar la Cooperativa Popular de la CNT.

This article analyses and traces the life of anarchist Josep Caixal and the world he will be involved in. Born in Reus and a member of the CNT in Tarragona, where he died in exile, he lived for years on his own land. While he was a councillor of the Tarragona City Council, during the Civil War, he promoted poultry farming in the city and encouraged the CNT Popular Cooperative.

PARAULES CLAU:

anarquisme, CNT, Guerra Civil, ajuntament, conseller, granja avícola, proveïments, cooperativa popular, exili

KEYWORDS:

anarchism, CNT, Spanish Civil War, town hall, councillor, poultry farm, suppliers, popular cooperative, exile

◆ Introducció

Estiu de 1905, 4 d'agost. A l'estació de Reus, un jove de quasi tretze anys espera el tren per començar un viatge que el portarà fins a Suïssa per viure-hi una llarga temporada. La seva família ha anat a acomiadar-lo. Està molt il·lusionat perquè se'n va cap al que ell creu que és el paradís terrenal, més enllà de la frontera espanyola. Poc s'imagina com evolucionarà la seva manera de veure el món des d'aquell dia, i molt menys que trigarà catorze anys a tornar a viure a la terra que l'ha vist néixer.

El jove de qui parlem és en Josep Caixal Llauredó, l'avi patern de qui escriu aquest article. Quan va acabar la Guerra Civil es va exiliar a França, i més tard, el 1954, a l'Argentina, on es va reunir amb la seva filla Dàlia, que hi havia emigrat, i on hi va morir l'any 1962. Durant el seu exili francès va escriure sovint a la família que havia deixat enrere: la seva dona, Maria Salas Ferré, i les seves tres filles i un fill, Dàlia, Palmira, Eliseu i Maria. No sabem si tota aquesta correspondència va arribar al seu destí, però les més de tres-centes cartes i postals que sí van arribar, s'han conservat i han servit de base per a la investigació que ara presentem.

Respecte a allò que escriu des de l'exili, entremig de les qüestions lògiques de temàtica familiar, hi trobem alguns comentaris ideològics i d'opinió, a més d'algun comentari sobre coses passades abans d'exiliar-se. Cal destacar, també, una llarga narració descriptiva dels catorze anys que va viure a Suïssa i Alemanya quan era jove, i el relat també extens de la seva fugida cap a l'exili. L'existència de tot aquest epistolari ha estat clau per posar fil a l'agulla a una recerca exhaustiva en premsa de l'època, en llibres d'història i assaigs, i en arxius històrics, per tal d'aprofundir en les seves vivències i poder-les explicar amb encert. Tot i que va ser molt actiu en la seva trajectòria anarcosindicalista, la seva activitat és molt difícil de localitzar. Suposo que una de les causes d'aquesta dificultat és la seva preferència per mantenir un perfil baix, tal com en certa manera va recordar una vegada a Formós Plaja en una carta: «Estoy, como siempre, desprovisto de ambición de encumbramiento».¹

¹ Frase extreta d'una carta enviada des de Montpeller a Plaja, que estava exiliat a Mèxic. El llegat de Plaja està dipositat a la Biblioteca Pública Arús de Barcelona, i aquí hem localitzat quatre cartes que li va enviar Caixal, dues des de França i les altres dues des de l'Argentina. Fons *Hermós Plaja*, R_8-4-37/7. Biblioteca Pública Arús, Barcelona.

En la narració sovint inclourem les seves paraules textuais, en castellà. A banda d'alguna paraula o expressió esporàdiques, fins l'any 1952 no trobem res escrit en català, i és precisament com a resposta a la seva filla Dàlia quan li pregunta per què no escriu en català:

En ma juventud, jo mai vareitx cursá la gramatica catalana, y lo que de nostra parla coneixu y escriu, ho dech a la lectura. Desde luego ho escriu com un comarcal y tal com aprenque de la gent del poble, no dels academics. En ma juventud tingué bastante predisposicio en aprenderre els idiomas, y com siga prestaba attencio en la forma qu'els altres escribien, aquesta es la causa de que sigué un autodidacta en catala y alemany, tambe en francés, sense tindre la pretenció de la perfecció. En propera lletra ja et contaré alguna cosa en catala.

◆ Joventut a Suïssa i Alemanya

Andreu Caixal Miró, montblanquí establert a Reus, el pare d'aquell jove que esperava el tren a l'estació de Reus, l'any 1905 té l'oportunitat d'enviar el seu fill gran de 17 anys, l'Andreu, una temporada a Suïssa amb la família d'un amic seu que, com ell, es dedica al negoci de vins, una tal família Vidiella. El seu fill treballaria a l'empresa dels Vidiella i així aprendria més sobre el negoci familiar. Però el fill no s'hi mostra gaire predisposat i, d'altra banda, al pare tampoc li fa gaire gràcia desprendre-se'n, perquè el necessita per al seu propi negoci. Davant d'aquest dilema familiar, el seu fill Josep, «más joven y con ansias de seguir mundo», demana d'anar-hi ell, i la seva proposta és acceptada.

Així doncs, el 4 d'agost d'aquell estiu, el jove Caixal agafa el tren cap a Barcelona, on el recollirà la família Vidiella per sortir l'endemà cap a Aarau, capital del cantó suís d'Argòvia, que és on viuen i tenen el negoci. Només arribar a França va escriure que «mis ilusiones sufrieron un rudo golpe, ya que yo en mi tierna infancia me creía que Francia era el paraíso terrenal y que todo el mundo vivía sin las penalidades del trabajo, y al ver que allí, como en España, el que no trabaja no come, mis ilusiones sobre este país se desvanecieron, mas en fin, animoso de seguir mundo, nada di a comprender a nadie y continué el viaje sin demostrar el más mínimo desencanto». De totes maneres, quan va entrar a Suïssa, a mesura que el tren anava avançant el seu entusiasme anava renaixent.

Naixement d'un anarquista

El juny de 1907 va marxar d'on era arran d'una falsa acusació dels seus patrons. La senyora Vidiella el va tractar de mentider quan ell va evitar manifestar-se en contra d'altres treballadors. Ell li va respondre que potser era més mentider qui l'acusava que no pas ell, i aquesta resposta li va valdre una bufetada.

Abans de marxar va escriure per demanar feina a diversos empresaris catalans establerts al país, però, quan aquests consultaven els Vidiella, ells contestaven que era un anarquista i que no l'agafessin. Com que no trobava feina, finalment, va decidir marxar direcció cap a casa, amb trenta francs a la butxaca, i aturar-se a tot arreu on sabia que hi residien empresaris o comerciants espanyols. A la quarta ciutat, Biel, un empresari del Pla del Penedès li va donar feina. Si no n'hagués trobat, la seva intenció era, quan se li acabessin els diners, dirigir-se a algun consolat espanyol i demanar que el repatriessin, però no va caldre.

Després de quatre mesos a Biel se'n va anar a la ciutat alemanya de Mülhausen² per treballar en el negoci de vins que tenia allí un germà de qui l'havia acollit a Biel. S'hi va estar quatre anys.

Un dia, el cònsol espanyol de Basilea va visitar el seu patró i quan aquest li va comentar que tenia com a treballador a un tal Caixal ell va respondre «¡Ah, el anarquista!», «a lo que el patrono, sin saber de qué iba, le contestó, “pues estos me gustan porque saben cumplir en su trabajo”». El patró va explicar aquesta conversa a Caixal, i aleshores va ser quan es va assabentar que se'l coneixia amb aquest sobrenom, «sin saber ni yo mismo lo que era ser anarquista».

En una altra ocasió, mentre vivia a Mülhausen va rebre una invitació per anar a fer una visita turística a Estrasburg. Qui el convidava era Ramon Mayner Socies,³ aleshores diputat d'Unió Republicana a les corts espanyoles pel districte electoral de Tarragona-Reus-Falset, «el cual quiso verme ya que

2 En francès, Mulhouse. En acabar la Primera Guerra Mundial, el Tractat de Versalles la va convertir en ciutat francesa.

3 Ramon Mayner Socies: va ser diputat d'Unió Republicana en quatre legislatures, des de l'any 1903 fins al 1914. També va ser una figura important en el ram del comerç de vins, membre de les juntes directives de la Cambra de Comerç, del Centre de Lectura i de la junta d'obres del pantà de Riudecanyes, i membre del consell d'administració de La Electra Reusense. Nascut al Vendrell, va ser nomenat fill adoptiu de Reus el 8 de maig de 1907 en agraïment, es deia, per haver fet tot el possible pels treballs sobre el pantà de Riudecanyes i el servei telefònic entre Reus i Barcelona.

le unía mucha amistad con mi padre». Mayner estava de viatge amb la seva família i diu Caixal que «visité con ellos lo que nunca hubiera visto, su hermosa Catedral, una de las más importantes de Europa, con su reloj único en el mundo». El que ens importa destacar, però, és el tipus d'amistats que tenia el seu pare, un preludi de divergències futures, i potser no tan futures.

Visites a casa

El 1910 va fer un viatge per visitar breument la seva família, i més tard, quan feia mig any que vivia a Heidelberg, hi va tornar per una estada més llarga, del setembre de 1912 fins al febrer següent. Sobre aquesta darrera estada, ell diu que va estar al costat dels seus familiars fins que «decidí nuevamente regresar a Heidelberg solicitado por la casa donde había prestado mis servicios». Però casualment hem fet una descoberta que ens fa posar en dubte aquesta afirmació: el dia 16 de febrer de 1913 va ser sortejat per anar a fer el servei militar.⁴ Estirant d'aquest fil hem localitzat l'acusament de recepció, signat per la seva mare el 20 de gener, de la notificació que el cita a l'Ajuntament el dia 26 per fer els tràmits previs al sorteig.⁵ No hi va anar, i més tard, el dia del sorteig, probablement ja havia marxat cap a Heidelberg.

Després del sorteig, el dia 2 de març, va tenir lloc l'acte de classificació dels mossos de la seva lleva. A les actes de la sessió hi diu: «No se presentó ni nadie respondió por él a pesar de haber sido llamado por tres veces consecutivas con intervalos de 15 segundos».⁶ Un cop l'Ajuntament va acabar de fer tots els tràmits necessaris, el dia 9 de maig se'l declara definitivament pròfug a tots els efectes legals i se'l condemna al pagament de totes les despeses que ocasioni la seva captura i trasllat.⁷ Però, què passa si no el troben? Doncs que la seva família haurà de pagar una multa anual durant deu anys,

CONGRESO DE LOS DIPUTADOS [en línia]: *Archivo Histórico de Diputados 1810-1977*, a <www.congreso.es> [consulta: 23 de novembre 2019].

OLESTI TRILLES, Josep (1992): *Diccionari Biogràfic de Reusencs*, vol. 2. Reus: Ajuntament de Reus, pàg. 446.

RISUENO, Josep: «Una mica de llum a la història de l'electricitat a Reus (XII)», a *reusdigital.cat*, 08.08.2013.

TRICAZ, Enric (2010): *Homes i dones pels carrers de Reus*. Valls: Cossetània Edicions, pàg. 101.
4 *Diario de Reus*, 18.02.1913.

5 *Ajuntament de Reus. Quintes. Oficis. 1913-1914*. ACBC280-20-T1-8641 (Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC)).

6 *Ajuntament de Reus. Quintes 1913*. ACBC280-20-T1-7872, núm. 47 (ACBC).

7 *Ibíd.*, núm. 222-224.

que deixaran de pagar quan el trobin, i aleshores haurà de fer cinc anys de servei, fora de la península, sense poder gaudir mai de cap permís.⁸ Però, què passa si el troben després dels deu anys prescrits de multa? No ho hem aconseguit esbrinar, però en tornarem a parlar més endavant..., quan hagin passat els deu anys.

L'estatus social de la família que intuïm de l'amistat amb gent com Mayner i de les consultes que hem fet al padró de Reus de l'època, ens porta a la conclusió que poc l'importava al seu pare l'import de la multa, 25 pessetes anuals,⁹ però que de ben segur no li va agradar gens que el seu fill malmetés la reputació de la família d'aquella manera. Així doncs, no ens estranya que ningú anés a respondre per ell quan el van citar a l'Ajuntament.

No sabem quin dia de febrer va marxar un altre cop cap a Alemanya, si va ser abans o després del dia del sorteig, però és evident que sabia perfectament que la seva marxa era també una fugida. O potser només era això segon? Quan havia tornat a Reus, realment tenia intenció de tornar a marxar o pretenia quedar-s'hi? No ho podem saber, però hi ha un parell de detalls que ens fan pensar que realment va fugir. D'una banda, va estar molt poc temps a la casa de Heidelberg des de la qual suposadament l'havien reclamat. D'una altra, en una de les seves cartes des de l'exili diu que «nunca me ha gustado el oficio de las armas», i aquella fugida ens pot donar a entendre que de jove ja era del mateix parer. Sigui com sigui, dubtem que mai arribem a tenir resposta per a aquestes preguntes.

La Primera Guerra Mundial

Abans de continuar farem un breu resum del seu periple entre 1910 i 1913 fins que va arribar a Heidelberg.

Va deixar la feina a Mülhausen «con ansias de conocer más» i va fer cap a Mannheim on s'hi va estar vuit mesos. Allí va rebre una proposta d'un espanyol que volia instal·lar un negoci a Alemanya, però no sabia on instal·lar-se ni coneixia l'idioma. Va acceptar la proposta de muntar el negoci junts i fer-li d'interpret. Després de buscar el millor lloc per al negoci a diverses ciutats van acabar establint-lo a Erfurt, però el negoci no va funcionar i es van

8 FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Manuela; MARTÍNEZ PEÑAS, Leandro; PRADO RUBIO, Erika (eds.) (2018): *Legislación española sobre reclutamiento militar, 1910-1912*. Valladolid: Omnia Mutantur, pàg. 53-54 i 193.

9 L'import de la multa depenia de la cèdula personal dels pares (*Ibid.*, pàg. 54), què en aquest cas era de classe 9. *Ajuntament de Reus. Padró. Cèdules personals 1916*. ACBC280-20-T1-3078, pàg. 475. (ACBC)

separar. Aleshores se'n va anar a Weimar, on va treballar en una fruiteria durant quatre mesos. Després va anar a Gera, on també va estar-hi pocs mesos, i d'allí va fer cap a Karlsruhe, a casa d'un germà del diputat Ramon Mayner. Aquest senyor Mayner tenia sucursals dels seu negoci a diverses ciutats i el va enviar a Heidelberg. Quan portava prop d'un any allí se'n va anar a Reus, i aquí és on reprenem la història que ens ocupa.

Quan feia pocs mesos que havia tornat a Heidelberg diu que «se despertaron en mi nuevamente las ansias de correr y conocer» i va anar a parar a Schwäbisch Gmünd, a uns cinquanta quilòmetres de Stuttgart. Allí va treballar a casa d'un tal senyor Cabré, per qui feia viatges per la tota la «comarca».

A començaments de 1914 el senyor Cabré el va ajudar a posar un negoci (desconeixem de quin tipus) al poble de Schorndorf. Uns mesos més tard, el 28 de juliol, «me sorprendió la declaración de la Guerra Mundial del 1914, trayendo por consecuencia de esta guerra la falta de géneros importados de España, por cuya causa me deshice del negocio prefiriendo ir nuevamente de empleado». A començaments de 1915 va liquidar el negoci i se'n va anar cap a Munic, on només s'hi va estar sis setmanes. D'allí es va traslladar a Heilbronn (sis o set mesos) i a començaments de 1916 a Pforzheim. Preocupat pel conflicte bèl·lic, l'octubre d'aquell any va sol·licitar el passaport i es va traslladar a Suïssa, on no havia tornat des que se n'havia anat a Mülhausen la tardor de 1907.

Durant tots aquests anys a Alemanya, a banda de la diversitat de llocs on hem esmentat que va viure, va fer molts viatges per visitar amistats, anar a exposicions i fer turisme en general. Com ell diu sovint, era inquiet i tenia ganes de córrer i conèixer. El fet que deixés d'anar a escola als dotze anys no vol dir, en absolut, que deixés de banda la seva formació; va ser totalment autodidacte, i ho fa evident amb el següent paràgraf:

En mi tierna juventud, un día, estando ya en Suiza, quise sacar una cuenta de bastante facilidad y, habiéndoseme olvidado por falta de práctica, no pude sacarla. Me avergoncé de tal manera de mi mismo que a partir de entonces me dediqué con bastante asiduidad al estudio de cuanto venía a parar a mis manos, y cuando nada tenía, me lo buscaba.

Pel que fa a la seva ideologia anarquista, en el relat del seu periple per Europa no en fa cap menció explícita. Tanmateix, tan bon punt arriba de tornada a casa es fa evident que quan molts anys abans se'l va començar a conèixer com *l'anarquista*, ell no va trigar a esbrinar el significat d'aquell mot i a trobar-lo encertat. I, d'acord amb les inquietuds que mostra en el

paràgraf anterior, és lògic pensar que va llegir i estudiar molt en aquesta direcció. A més, abans de la Primera Guerra Mundial hi havia conflictes socials arreu d'Europa,¹⁰ i no ens estranyaria que Caixal els seguís de ben a prop i s'hi identificués.

I pel que fa a fer comptes, per què no dir-ho, ho devia practicar força, perquè anys més tard veurem que serà tresorer de diverses organitzacions.

◆ Tornada definitiva a casa

El gener de 1919 va morir el seu únic germà (també tenia una germana petita, Gertrudis, *Tula*) i el seu pare li va demanar que tornés per fer-se càrrec del negoci. El març va tornar, i ja no tornaria a sortir més del país fins al 4 de febrer de 1939, quan marxaria cap a l'exili per no tornar ja mai més.

Però quan va tornar a ser a casa, segons diu ell, el seu pare va decidir no deixar-lo participar en el negoci «y en vista de ello volví a trabajar de mi oficio, desentendiéndome de cuanto me había ofrecido». Que se'n va desentendre, ens ho creiem, però que el seu pare no el deixés participar ja ens costa més de creure. Ell pertanyia a la classe obrera, i tenir un negoci amb empleats al seu càrrec anava en contra dels seus ideals, de la seva visió d'un món en el qual la lluita de classes és ineludible per a poder arribar a assolir un món just; no volia posar-se al costat dels explotadors. Davant d'un fill així, seria lògic que el pare no posés el negoci en les seves mans, però encara trobem més lògic que fos el mateix fill qui no volgués fer-se'n càrrec.

D'altra banda, també ens sembla molt estranya la motivació del seu pare per fer-lo tornar, perquè el seu fill Andreu, en cas de no haver mort, és molt dubtós que s'hagués fet càrrec del negoci, no pel fet que visqués a Barcelona amb la seva dona i una filla, sinó perquè era militar professional. Així doncs, opinem que el pare va fer servir la mort del seu fill gran com a excusa per fer tornar el petit i, probablement, mirar de «redreçar-lo».

I el Josep, no ho va veure això? Segur que sí, és clar, però creiem que la idea de tornar feia temps que li rondava pel cap, i la proposició del seu pare, tot i no creure-se-la, li va donar l'empenta final per decidir-se a fer-ho. Però, per què creiem que va ser així? Ara ho veurem.

La conflictivitat social que s'estava vivint arreu d'Europa —la qual mai es va apagar del tot amb la guerra, i un cop acabada aquesta va revifar amb

10 ZERZAN, John (2018): *A People's History of Civilization*. Port Townsend, EUA: Feral House, pàg. 264-291. Edició en català: CAIXAL I BALDRICH, Xavier (trad.) (2020): *El paper del poble en la història de la civilització*. Tarragona: Lo Diable Gros [en premsa].

força— havia sigut clau per a l'evolució ideològica de Caixal, i Catalunya no era, ni de bon tros, una excepció en aquest sentit.¹¹ En definitiva, la violència social «va assolir a Europa, Espanya i, sobretot a Catalunya, unes cotes d'intensitat desconegudes des de les insurreccions revolucionàries del segle XIX».¹² Ell, molt probablement se sentia atret per la situació que es vivia a la seva terra i no creiem que fos casualitat que tornés a mitjans de març, abans que s'acabés la vaga de la Canadenca, en un any molt conflictiu, com molt bé explica Maria Amàlia Pradas en el capítol titulat «1919, any convulsiu» del seu llibre *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923*.¹³

En resum, opinem que tant pare com fill van trobar en la mort del l'altre fill i germà l'excusa perfecta per ocultar les seves intencions reals, i que tots dos sempre es van abstenir de desvelar-les explícitament. En el cas del fill, un dels motius d'aquest secretisme podria ser molt bé el respecte que sempre va mostrar vers el seu pare.

Ingrés a la CNT

Caixal ens ha dit que va tornar a treballar del seu ofici, però en cap moment ens ha dit quin era aquest ofici. En el relat de la seva joventut per Europa diu que ha treballat un parell de vegades amb comerciants de vins i una vegada a una fruiteria, però no diu res més sobre el tema. Sabem, però, que des que va tornar va fer sempre de cambrer, fins i tot a l'exili, tot i que aleshores va haver de fer moltes altres feines fins que no s'hi va poder tornar a dedicar.

Hem pogut confirmar que en algun moment de l'any 1920 ja treballava de cambrer, però no sabem si ja hi treballava abans d'aquest moment. Per les paraules de Joan Garcia Oliver deduïm que si ho va fer no va ser la seva única feina. Caixal i Garcia Oliver van ser amics. Tot i haver nascut tots dos a Reus, es van conèixer l'any 1919 a Barcelona (quan Caixal va marxar cap a Suïssa, Garcia Oliver només tenia tres anys). En el seu llibre autobiogràfic *El eco de los pasos*, Garcia Oliver diu sobre Caixal: «camarero que trabajó en Barcelona de todo, hasta de enterrador, junto con Callejas, cuando la bohemia revolucionaria de ambos los empujaba a buscar algo de que comer».¹⁴ Això és tot el

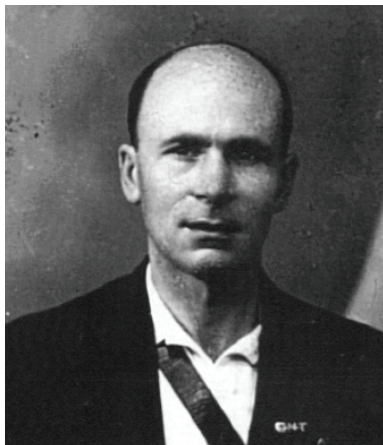
11 AISA I PÀMPOLS, Ferran (2019): *La vaga de la Canadenca*. Barcelona: Edicions de 1984, pàg. 99-105 (capítol titulat «Violència social i guerra bruta»).

12 AISA I PÀMPOLS, Ferran (2016): *El foc de Prometeu*. Tarragona: Lo Diable Gros, pàg. 113.

13 PRADAS BAENA, Maria Amàlia (2003): *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 53-113.

14 GARCIA OLIVER, Joan (1978): *El eco de los pasos*. París: Ruedo Ibérico, pàg. 80.

que sabem sobre què va fer Caixal aquell any, però en aquesta frase trobem una altra informació interessant. En totes les cartes que des de l'exili Caixal escriurà a Plaja, sempre dona records per Callejas, que compartia exili amb ell a Mèxic. Ara sabem que aquell any ja havien compartit experiències, a Barcelona. Ens té molt intrigats, però, com va conèixer Caixal els altres dos, perquè ells dos es van conèixer, aquell mateix any, a la presó Model.¹⁵ Els va conèixer ell també a la presó? És una qüestió que encara tenim pendent

d'investigar, però no seria gens estrany que fos així si tenim en compte que a l'estiu d'aquell any hi havia a Catalunya uns quinze mil obrers empresonats.¹⁶ Tanmateix, hem de tenir present que Garcia Oliver també era cambrer i aquella tardor va treballar al restaurant de l'Hotel Moderno,¹⁷ i també és possible que ells dos es coneguessin treballant allí. Ara bé, hem de tenir present que Garcia Oliver va anar a la presó, aquest cop, com a conseqüència d'una vaga de cambrers quan treballava en aquest hotel.

Aquestes dues amistats són una prova evident que Caixal no va trigar gaire a tenir contactes amb gent de la CNT quan va tornar de l'estranger; Garcia Oliver hi va entrar mentre treballava a l'esmentat hotel,¹⁸ i Callejas ho havia fet el 1916.¹⁹ Caixal s'hi va afiliar el 1920, hem localitzat una llista d'afiliats que així ho confirma. La llista és del Sindicat Únic de l'Alimentació de Tarragona i està confeccionada l'any 1937. La llista consta de 427 afiliats i ell hi apareix amb el número 1, afiliat el 1920, el més antic de tots,²⁰ l'únic membre que quedava aleshores dels inicis del sindicat.

15 PORTELLA COLL, Josep (2012): *Liberto Callejas, l'anarquista incommovible*. Ciutadella de Menorca: Ses Voltes, pàg. 18.

16 TERMES, Josep (1987): *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, vol. VI. A: VILAR, Pierre (dir.); TERMES, Josep (coord.): *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, pàg. 301.

17 GARCIA OLIVER, *op. cit.*, pàg. 27.

18 *Ibid.*

19 PORTELLA COLL, *op. cit.*, pàg. 17.

20 CNT (España) Archives, *Archivo de la Federación Local de sindicatos adheridos a la CNT, Tarragona*, inventari núm. 104B.2.d (Institut Internacional d'Estudis Socials, Amsterdam (IISG)).

Al seu llibre, Garcia Oliver explica que a totes les capitals de comarca del Camp de Tarragona hi havia algun sindicat únic de la CNT constituït, excepte a Reus, malgrat que era l'única que tenia una economia industrial important. La classe obrera de Reus, diu, estava organitzada en societats de resistència dominades pels socialistes o pels republicans lerrouxistes, però els darrers anys la militància anarquista pràcticament havia desaparegut. Així doncs, a despit dels consells en sentit contrari, va decidir anar a Reus amb la intenció de capgirar la situació.²¹ Caixal, com hem vist, sembla que va optar per anar a Tarragona i afiliar-se al Sindicat de l'Alimentació que s'havia constituït l'estiu de l'any anterior,²² però, malauradament, no hem aconseguit saber res del que hi va fer. És molt probable que fos aleshores quan va conèixer a Formós Plaja, que era el secretari de la Federació Provincial²³ i director del setmanari *Fructidor*, del qual parlarem tot seguit.

El Comitè presos

Com ja hem assenyalat anteriorment, es vivia una època de convulsió social extrema. Tot i que considerem que conèixer-la amb profunditat ajuda a entendre millor a Josep Caixal i el seu entorn, no creiem que aquest article sigui el lloc adequat per fer-ne una descripció exhaustiva i, a tal efecte, remetem el lector als diversos llibres que trobarà a la bibliografia sobre el tema.

L'agost i el setembre de 1919 Formós Plaja va dirigir a Reus el setmanari *Fructidor*, amb el subtítol «Portavoz de la clase trabajadora de la Provincia y defensor de los explotados del mundo». En els pocs números que van sortir a la llum són habituals els escrits en solidaritat amb els companys presos, i especialment amb dos d'ells, Josep Queralt Pàmies (*Diego*) i Magí Busquets Vilanova (*Cherí*), membres de la Federació Agrícola de Valls. Aquests dos estaven acusats d'haver assassinat, el 31 de març, l'advocat Josep Caylà Miracle, director del Banc de Valls i vicepresident de la Mútua de Propietaris. Es dona el cas que l'ordre de detenció dels dos acusats es va donar quatre dies abans de l'assassinat, i quan ells, després d'amagar-se uns dies, van decidir presentar-se per saber el motiu de l'ordre, se'ls va acusar de l'assassinat i no van saber per què s'havia cursat l'ordre de detenció en un primer moment. És interessant fer notar que el *Diario de Tarragona* s'havia limitat

²¹ GARCIA OLIVER, *op. cit.*, pàg. 37.

²² *Fructidor*, 10.08.1919.

²³ GARCIA OLIVER, *op. cit.*, pàg. 49.

a publicar la notícia de l'assassinat,²⁴ però en cap moment es va fer ressò de les detencions ni del judici.

El febrer de 1920, Plaja torna a publicar *Fructidor*, ara a Tarragona i amb el subtítol «Órgano de la organización obrera de la provincia de Tarragona». Aquesta segona època del setmanari serà més llarga que l'anterior, i durarà fins a l'agost. *Diego* i *Cherí* seran jutjats a mitjan abril i el fiscal demanarà per a ells la pena de mort. *Fructidor* reflecteix com els comitès propresos de tota la província es mouen en una intensa campanya a favor de l'alliberament dels dos. A més, dins la campanya, durant les set setmanes prèvies al judici, Ramon Olmedo hi publica una sèrie d'articles extensíssims a favor dels dos companys presos. La campanya conclou amb un suplement de dues pàgines el 10 d'abril i un míting multitudinari al teatre Moderno de Tarragona, el diumenge dia 11, previ al judici. Finalment són absolts.²⁵

Tota aquesta efervescència va donar un impuls molt important als diversos comitès propresos de la província, els quals van sortir reforçats del primer Congrés Local de Sindicats que es va celebrar a Tarragona els dies 19, 20 i 21 de març, promogut per Plaja. El sisè punt de l'ordre del dia del congrés serà: «¿Es conveniente constituir una Comisión provincial pro-presos?». ²⁶ La resposta va ser afirmativa, i es va constituir el Comitè Propresos Provincial per coordinar tots els comitès locals existents. Caixal en serà el tresorer.

Tres anys més tard, el 28 de gener de 1923, Plaja publicarà a Reus un altre setmanari, *Acracia*, del qual només en sortiran cinc números, fins al 17 de març. La redacció estarà al primer pis de la Raseta de Sales, número 6. Als baixos del mateix edifici hi ha la seu del Comitè Propresos Provincial.²⁷ Un cop més, la publicació de Plaja es converteix en portaveu i impulsora del comitè, del qual publica els comptes, signats per Caixal. El 10 de febrer, Caixal també hi publica un escrit comunicant l'inici d'una campanya oral propresos i instant a sindicats i altres entitats que acullin mítings i conferències.

No tenim constància de cap altra activitat de Caixal dins el comitè. Hem de fer notar, però, que torna a ser a Reus, i que ara està clar que ell i Plaja van de la mà.

²⁴ *Diario de Tarragona*, 2-04-1919.

²⁵ *Fructidor*, 17-04-1920.

²⁶ *Fructidor*, 27-03-1920.

²⁷ SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio Clemente (2016): *Lanarquisme a Tarragona (1917-1924)*. Formós Plaja i Carme Paredes. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, pàg. 197-198.

◆ Dictadura i República

Quan al setembre del 1923 arriba la Dictadura de Primo de Rivera, la repressió contra la CNT es va incrementar i es va veure abocada a la clandestinitat. Malauradament, sobre aquest període sabem ben poca cosa de Caixal. A banda de fets de caire personal com ara el seu matrimoni i el naixement de les seves filles i d'un fill, sabem dues coses concretes, una que hem trobat en un diari i una altra que ell va explicar en una carta des de l'exili.

El 16 de gener de 1924, el diari *Tarragona* publica la següent nota:

Por la policía gubernativa de Reus ha sido detenido el sindicalista José Caixal Llauredó, como presunto prófugo.

Hem repassat tots els exemplars de la clandestina *Solidaridad Obrera* d'aquell mes que es conserven a Cedall (www.cedall.org) i hi hem trobat unes quantes notes informant de la detenció de companys per tot el territori, però cap d'aquestes esmenta Caixal. Això, i que no se'n faci cap menció a la nota, ens fa sospitar que la detenció no té a veure amb la seva actuació sindical; més aviat la paraula *prófugo* deu fer referència al servei militar que no va complir deu anys abans. Ens ha estat impossible trobar cap document en cap arxiu que ho confirmi, però l'ús d'aquesta paraula i el fet que ja havien passat els deu anys de multa prescrits per la llei per a qui era declarat com a pròfug ens fan pensar que aquesta detenció hi està relacionada. Com hem dit anteriorment, no sabem que passava amb els pròfugs un cop passats deu anys d'haver-ho estat declarats, però ara, un cop passats els deu anys veiem que el detenen. El que va esdevenir amb la detenció només ho podem especular, ara bé, no devia tenir conseqüències gaire greus perquè dos mesos després es va casar i a finals d'any va néixer la seva primera filla.

L'altre fet que coneixem d'aquesta època l'explica en una carta que escriu l'any 1952, des del seu exili francès, a la seva filla Dàlia, que recentment havia emigrat a l'Argentina, i fa referència al dia 28 d'octubre de 1927, quan el rei Alfons XXIII va visitar Tarragona²⁸ i ell estava malalt de tifus:

En la tuya me dices que cuando vino el Rey me detuvieron. No es cierto, tienes confusión o malentendido. Tenía yo entonces el tifus y estaba postrado en la cama. No hubo ni siquiera orden de detención, pero sí de vigilancia, y

28 ArxiPortus, el blog de l'Arxiu del Port de Tarragona. *Les visites d'Alfons XIII al Port de Tarragona*. En línia, <<https://arxiportus.blogspot.com>> [consulta: 26 de novembre de 2019].

estaba nuestra morada vigilada por un policía (con disimulo). Este policía era, casualidad, de los buenos y me apreciaba, pero tenía que cumplir su misión, y como comprendía que esta vigilancia era hacer el indio, para su propia tranquilidad (creo yo) se tomo la libertad, dada la mutua simpatía que existía conmigo, en visitarme en mi lecho, que convencido por sus propios ojos de la realidad, dejó de prestar vigilancia severa de la cual tenía orden. Todo esto me lo contó él mismo una vez yo repuesto. Mientras que para los otros fueron aquellos días de mucho trajín para ellos, en cambio él se lo pasó tranquilo sin tener otra misión que cumplir. Estoy seguro que de no estar enfermo hubiera incluso servido en el banquete que se le obsequió en la Tabacalera a raíz de su inauguración, ya que incluso vinieron muchos camareros de Reus porque no había los suficientes en la localidad, incluso vinieron algunos *maître d'Hôtel* de Barcelona. Esto es lo que sucedió.

◆ La Guerra Civil

Un cop començada la guerra, Caixal es va traslladar ben aviat a viure, amb la seva família, als baixos d'una finca confiscada per la CNT al carrer Méndez Núñez, número 23, en l'actualitat seu de la Cambra de la Propietat Urbana de Tarragona, pràcticament davant per davant de la Federació Local, que estava en el número 14. Una residència força convenient si tenim en compte que només entre l'octubre i el novembre d'aquell any Caixal va assistir com a mínim a vint assemblees o reunions, ben poques de les quals van acabar abans de la una de la matinada.²⁹

En l'assemblea del 6 d'octubre és nomenat secretari del Sindicat de l'Aliamentació.

El 15 d'octubre es queixa de les condicions deplorables en què es troben els refugiats que acull la ciutat, i a l'assemblea de l'endemà, ell, Salvador Pérez i Magí Cunillera seran escollits per constituir un Comitè d'Ajuda als Refugiats.

El dia 27 se'l nomena, junt amb Buján i Salvador Pérez, per anar a entre-
vistar-se amb el comissari de la Generalitat en relació amb unes denúncies presentades per un grup de refugiats provinents de Portugal.

El 20 de desembre es constitueix la Comissió de Propaganda i Cultura, que estarà formada per Josep Alomà, Caixal, i cinc companys més.

²⁹ Actes i comunicats de la federació local de Tarragona, P.S. Barcelona-1444, Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.

Pel que fa al Sindicat de l'Alimentació, en data 10 de novembre té 175 afiliats, una xifra que augmentarà un 244% durant el següent any si la comparem amb la llista de 427 afiliats que hem esmentat anteriorment.

Conseller de l'Ajuntament

El 12 d'octubre Caixal, Domínguez i Ferran Lazcoz representen la CNT a una reunió dels sindicats i partits que tindran representació en el futur nou ajuntament per tal de negociar el nombre de consellers que els correspon a cadascun, i a l'assemblea del dia següent és ell l'encarregat d'explicar la reunió.

A l'assemblea del 15 d'octubre s'escullen per votació els militants que representaran la CNT al nou ajuntament, que es constituirà el dia 22. Dels trenta-quatre que es van presentar com a candidats, Caixal va ser un dels nou escollits.

Al Ple de constitució del nou ajuntament es nomena Salvador Rueda Contreras, de la CNT, conseller regidor de la Conselleria de Proveïments. S'acorda que cada conseller regidor esculli dos consellers delegats perquè col·laborin amb ell en les tasques de la seves conselleries.³⁰ Un dels dos que va escollir Rueda va ser Caixal, l'altre el desconexim.

La granja avícola

L'any 1925, quan feia un any i mig que s'havia casat i ja tenia una filla, havia marxat de Reus amb la seva família per anar a viure a Tarragona, ciutat que ja no abandonaria fins que marxés cap a l'exili. La primera casa on va viure a Tarragona estava a la Via Augusta, en la qual tenia espai per criar pollets i fins i tot hi tenia una incubadora. Tenia molta afició per l'avicultura i va ser el principal promotor la Granja Foment de l'Avicultura que es va construir a Tarragona el 1937.

Des del primer moment que se li assigna el càrrec de conseller delegat de Proveïments sovint publicarà notes a la premsa marcant el preu de venda dels ous i la seva disponibilitat, des de la secció d'ous i aviram de la conselleria.³¹ Els ous provenen d'una granja confiscada al camí de l'Àngel, però no són suficients per proveir la ciutat adequadament sense dependre de l'exterior, cosa que cada cop és fa més complicada.

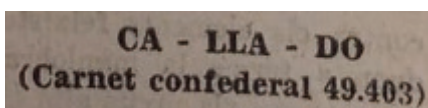
³⁰ *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona, 1936-1937*, 22.10.1936. P2146 (Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT)).

³¹ *Diari de Tarragona*, 16.12.1936, per exemple.

El 22 de gener del 1937, el Ple de l'Ajuntament aprovarà la proposta que presenta la Conselleria d'Agricultura d'una junta per al foment de l'avicultura, de la qual Caixal serà l'administrador i tesorer. També s'aprova el projecte d'ampliació de la granja del camí de l'Àngel. El 17 d'abril, el Ple acorda legalitzar la confiscació de la finca. El dia 27 el *Diari de Tarragona* publica un extens reportatge sobre la granja que signa el periodista Teodoro Monge Villa, company de la CNT.³² En el primer paràgraf del reportatge hi diu: «El buen compañero Caixal fue el iniciador de la creación de esta Granja llevado de su afición a la avicultura, fuimos en su busca para que nos acompañase, a lo que se prestó encantado». Al Ple de l'Ajuntament, al llarg d'un any, de tant en tant sortiran a debat diversos temes sobre la granja, i quedarà ben clar el suport que la CNT dona al projecte.

Poc després del fets de maig, als plens comença a haver-hi polèmica sobre la granja. Les obres no s'han acabat i uns quants consellers no volen que l'Ajuntament hi continuï invertint. S'acorda que durant un any l'Ajuntament administri la granja en comptes de la Col·lectivitat d'Ous i Aviram, que l'ha estat portant fins aleshores. Un cop passat aquest any el destí de la granja dependrà dels resultats econòmics. Caixal recorda que la granja es va crear amb la intenció que a la ciutat no hi hagués escassetat d'ous i aviram, i regular-ne el preu. També diu que la Col·lectivitat, quan ha vist que l'Ajuntament tenia problemes per subvencionar-la, s'ha dirigit a la Generalitat. Finalment prova de fer entendre que qualsevol negoci triga força temps a començar a donar beneficis i la granja porta massa poc temps funcionant per poder-li exigir que en tingui. No se'n surt, però ell continuarà sent-ne el tesorer, tot i que els comptes seran de l'Ajuntament i no de la Col·lectivitat. Tanmateix, serà un tema recurrent de discussió.

Sabiem que Caixal havia escrit algun article a *Solidaridad Obrera* abans de la guerra,³³ però no a d'altres publicacions. Per això ens hem sorprès quan regirant la premsa d'aquell estiu hem trobat sis articles seus que s'hi amagaven. Ho diem així perquè els signa d'aquesta manera:

CA - LLA - DO
(Carnet confederal 49.403)

32 A la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT) no es conserva cap exemplar del *Diari de Tarragona* dels mesos d'abril i maig d'aquell any. Si hem pogut llegir aquest article és gràcies a què s'ha conservat el retall que va guardar Josep Caixal.

33 GRAS I ALOMÀ, Ramon (2012): *La idea, negra sobre blanc. Articles de Josep Alomà*. Tarragona: Arola Editors, pàg. 187-190.

Aquesta signatura no creiem que pretengui amagar la seva identitat; qualsevol conseller de l'Ajuntament el pot reconèixer sense cap mena dubte, i més encara quan llegeixin els articles. De totes maneres, signant així sembla que vulgui enviar algun missatge. Amb el carnet ens vol deixar clar que no escriu com a conseller sinó com a militant de la CNT, i el redactat així ho confirma. I amb les tres síl·labes que extreu dels seus cognoms està dient que a l'Ajuntament es reprimeix a l'hora d'expressar-se per exigències del guió i per respecte a la institució. Si al Ple s'expressés de la mateixa manera que en aquests articles, les sessions podrien haver acabat a bufetades –és la nostra opinió.

Es tracta d'una col·lecció d'articles al *Diari de Tarragona* sobre proveïments, molt crítica amb l'Ajuntament, titulada «Municipalerías». Dels sis exemplars del diari que contenen aquests articles, n'hi ha un, el del 22 de juliol, que no s'ha conservat, i que sabem de la seva existència perquè hem trobat el retall de l'article.³⁴ És precisament el que es titula «La Granja Avícola». A continuació en reproduïm el darrer paràgraf:

Pero no termina aquí el colmo de mi desilusión, donde quedé perplejo fue que en una sesión plenaria de nuestro Consejo Municipal, se criticase la construcción de la Granja por unas míseras pesetas que el Ayuntamiento en ella tiene invertidas, cuando en realidad debía de haber invertido millones en obras semejantes, por lo que pude comprender que el Ayuntamiento actual, lo mismo que los de 40 años atrás, se opone a todo lo que significa progreso, y esto significa una ridiculez mayúscula de un Consejo que nacido de la Revolución se oponga a estos adelantos. Sí, señores consejeros, hay que proteger y fomentar todo lo que signifique riqueza, un país pobre y sin iniciativas, está condenado a perecer, y si queremos triunfar en esta guerra sin cuartel es preciso que multipliquemos estas iniciativas, y más aún que las apoyemos desinteresadamente, por una retaguardia bien nutrida (que no sólo de ideas vive el pueblo), que no sea la escasez de alimentos la causante de posibles desdichas y del derrumbamiento de la causa antifascista.

Mig any després, el 7 de gener de 1938, a la Comissió Permanent de l'Ajuntament s'arriba a dir que no s'entén que una localitat que gairebé no té pagesia tingui una granja dins el seu terme municipal, i el Ple del dia 17 acorda traspassar-la a la Generalitat, mig any abans del previst per prendre

³⁴ Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona, 22.07.1937. (BHMT)

aquesta decisió i sota una pluja de crítiques per part del Grup Municipal de la CNT.³⁵ A partir d'aleshores ja no en sabem res més.

Anys més tard, des de l'exili, Caixal preguntarà als seus com va el projecte que va iniciar. No sabem si li ho van respondre, però sí sabem quina podria haver estat la resposta, el règim es va fer seva la granja i la va continuar administrant, des del primer dia de la «liberación, con intenso trabajo y óptimos frutos». Això ho llegim a un extens article sobre la granja titulat «La Granja Avícola de la Diputación Provincial» que publica el *Diario Español* un any després de l'ocupació i que també inclou la frase següent:³⁶

Los rojos la tenían ya completamente desmontada y a punto de llevarse cuanto en ella había de interesante, cuando les sorprendió la victoriosa marcha de nuestros soldados y por falta de medios de transporte tuvieron que abandonar su «luminosa» idea.

A banda de ser el promotor de la Granja Avícola, Caixal també va ser un dels fundadors i administradors de la cooperativa que la CNT va obrir a l'església de Sant Joan l'abril del 1937.

La Cooperativa Popular de la CNT

A la sessió de la Comissió Permanent de l'Ajuntament del 2 d'abril de 1937, es llegeix un comunicat de la CNT que informa de l'obertura el següent dilluns dia 5 d'una cooperativa a l'església de Sant Joan per tal de facilitar a la població l'accés als queviures sense haver de sotmetre's als capricis de comerciants especuladors. La majoria de consellers s'hi oposen argumentant que la CNT no pot utilitzar un local que és propietat de l'Ajuntament per a la distribució d'aliments, una tasca que, d'altra banda, pertoca a la Conselleria de Proveïments i no pas a ells. S'acorda exigir que de moment es posposi vuit dies l'obertura i es nomena una comissió per elaborar un informe que aclareixi la propietat del local i la legalitat de l'obertura de la cooperativa. La CNT fa cas omís d'aquest acord i el dia 5 obre igualment la Cooperativa Popular CNT, amb gran èxit d'afluència de consumidors i una bona enrabiada de molts comerciants de la ciutat i d'una majoria de grups municipals.

El vespre del mateix dia 5, la cooperativa provoca un encès debat al Ple municipal que dura tres hores. Josep Alomà, en el seu editorial del *Diari de Tarragona* de l'endemà, interpreta l'argumentació en contra de l'obertura

35 Comissió Municipal Permanent, *Acords*, 7.01.1938, P2228 (AHCT).

36 *Diario Español*, 21.01.1940.

com el començament definitiu de la contrarevolució que ja feia temps que es veia venir. Un mes després, els fets de maig, i el paper específic que a Tarragona hi va tenir la cooperativa, li donen la raó. A continuació reproduïm tres de les intervencions dels consellers de la CNT en defensa de l'obertura.³⁷

Segons explica Caixal, el company Rueda, conseller de Proveïments, li havia encarregat com a representant del Sindicat de l'Alimentació que fes «els treballs necessaris per a la instal·lació d'una cooperativa». Ell es va posar en contacte amb els gremis de la UGT i, diu, «no van admetre la nostra proposició perquè van entendre que tenien més negoci d'altra forma». Aleshores Rueda recorda que quan es va constituir el nou Ajuntament, la minoria de la CNT, des de la seva conselleria, va deixar clar que el seu projecte estrella era dividir la ciutat en quinze barris i crear en cadascun d'ells una cooperativa. També diu que quan l'anterior alcalde li va donar les claus de l'església de Sant Joan ja va explicar que era per instal·lar-hi una d'aquestes cooperatives i que ara no se n'hauria de sorprendre ningú. Josep Alomà afegeix que van acceptar entrar a l'Ajuntament «amb la condició d'actuar sempre en la forma més beneficiosa per al poble, sense tenir en compte els legalismes de sempre i que mai han anat a favor del poble, comptant sempre amb l'oposició de les classes burgeses. No tenen explicació els elevats preus a què s'expenen els queviures, sense escrúpols de cap mena. S'han sabotejat pel comerç els preus que contínuament ha donat la Conselleria de Proveïments. Hem arribat a la conclusió de què només poden menjar els capitalistes, però no la classe treballadora, per la qual cosa es decidí anar a l'obertura de la cooperativa, venent-se amb una rebaixa del 25 i 30 per cent, beneficiant no a un partit o a una classe, sinó al poble en general».

No es conserva ni l'exemplar del *Diari de Tarragona* que relata el que hem dit fins ara en aquest apartat, ni el del diari *Llibertat*; només se n'han conservat alguns retalls, dels quals ho hem extret.³⁸ Els dos diaris són molt més específics a l'hora citar les paraules que es van pronunciar que no pas les actes del Ple, i les dues narracions que fan es complementen entre sí.

37 Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona, 6.04.1937 i 7.04.1937. (BHMT)

38 En el cas del *Diari de Tarragona* no s'ha conservat, com ja hem dit anteriorment, cap exemplar ni d'abril ni de maig. L'autor d'aquest article insta qualsevol persona que tingui en el seu poder algun d'aquests exemplars que el faci accessible contactant, per exemple, amb la Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona. I, aprofitant l'avinentsa, també demana a qualsevol persona que pugui ampliar allò que aquí es diu sobre el seu avi, es posi en contacte amb ell. La seva adreça electrònica és: <xcaixal@tinet.cat>.

Aquesta polèmica és el més clar exemple que la política de proveïments és el cavall de batalla a l'Ajuntament entre Acció Catalana, ERC i PSUC d'una banda i la CNT de l'altra, mentre el POUM es mantindrà en una actitud ambigua.³⁹ Amb la Granja Avícola ja hem vist aquesta batalla, però amb la cooperativa és molt més evident i accentuada.

Aviat van arribar els Fets de Maig, els quals a Tarragona van tenir la cooperativa com a protagonista diferenciador d'altres llocs. El dia 7, va ser assaltada i saquejada per part d'un grup armat de vint-i-cinc homes que li van dir que hi anaven en nom de l'alcaldia,⁴⁰ i entre els quals hi havia diversos comerciants afiliats a la UGT i el delegat comarcal de Proveïments de la Generalitat.⁴¹ Els assaltants van causar grans danys i destrosses.⁴² Paral·lelament va aparèixer mort, entre d'altres, Josep Gallisà Figueres, que era el tècnic de compres i vendes de la Conselleria de Proveïments i havia estat l'artífex de l'anomenat «pont de Marsella» per tal d'assegurar el subministrament de queviures a la ciutat,⁴³ i que, lògicament, estava vinculat a la cooperativa i era militant de la CNT. La darrera vegada que se'l va veure viu se l'enduïen els guàrdies d'assalt.⁴⁴

Aquests fets van tenir tant de ressò que fins i tot van estar narrats en anglès per Agustín Souchy pocs dies després, com a complement d'una narració completa sobre els Fets de Maig a Barcelona. Aquesta narració està considerada com una de les poques que estan escrites en el mateix moment en què succeïa tot. Souchy havia anat a Barcelona per participar en un míting de les Joventuts Llibertàries el 18 de juliol de l'any anterior. Aquell mateix dia va esclatar la guerra i el míting, evidentment, no es va celebrar. Ell es va quedar tota la guerra amb la CNT per donar suport a la Revolució i per informar per Ràdio Barcelona en anglès, francès i alemany a la resta d'Europa.

39 PIQUÉ I PADRÓ, Jordi (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 190.

40 *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona*, 17.05.1937, P2146 (AHCT).

41 PIQUÉ, *op. cit.*, pàg. 201.

42 SALVADOR I ANDRÉS, Lluís de (2005). *Tarragona sota les bombes*. Valls: Cossetània Edicions, pàg. 115.

43 PIQUÉ, *op. cit.*, pàg. 421.

44 SOUCHY, Agustín (1937): «The Tragic Week in May». A: FREEDOM PRESS (ed.) (1987): *The May Days, Barcelona, 1937*. Londres: Freedom Press, pàg. 55-60. Projecte d'edició en català: CAIXAL I BALDRICH, Xavier (trad.): *La setmana tràgica del maig del 37*. Tarragona: Lo Diable Gros.

Al primer Ple després dels fets, el 17 de maig, Caixal informa que els as-saltants havien dit que anaven en nom de l'alcaldia, i l'alcalde ho nega tot dient que té les claus en el seu poder perquè uns ciutadans li van entregar.⁴⁵

La cooperativa no va tornar a obrir fins l'1 de juny, legalitzada com a societat civil i rebatejada amb el nom de Reguladora de Vendes CNT. Però, tot i que el *Diari de Tarragona* posa per títol «El veïnat està d'enhorabona» a la informació,⁴⁶ a partir d'ara només se'n podrà beneficiar qui se'n faci soci. Caixal en serà el secretari fins a la seva liquidació, el 30 de juny de 1938.⁴⁷

Abans d'acabar aquest capítol volem recuperar Agustín Souchy per explicar un episodi que hem descobert casualment en el curs de la nostra investigació.

La tarda del 30 de setembre de 1937, Souchy va fer una visita llampec a Tarragona. Ell no era, però, el principal protagonista de la visita, sinó que acompanyava Emma Goldman i li feia d'interpret. L'únic esment que hem trobat d'aquesta visita és l'article titulat «Viajeros internacionales» que Teodoro Monge va publicar a la seva secció diària «Voz sindical» al *Diari de Tarragona*, l'endemà de la visita.⁴⁸ Van aturar-se a Tarragona camí de Barcelona des d'Alacant, on el dia 26 havien participat en un míting de la FAI en el qual Frederica Montseny els havia presentat per sorpresa a un públic que no els havia reconegut asseguts a la tribuna i que va respondre a les paraules de Goldman amb una ovació general.⁴⁹

A Tarragona només van visitar la Federació Local de la CNT per tenir informació de primera mà de la situació de l'organització i del moviment antifeixista a la ciutat. Van demostrar sobradament, diu Monge, que estaven al corrent dels successos de caràcter polític i social esdevinguts a la ciutat des del 19 de juliol. Monge diu d'ells que són «las dos destacadas figuras del obrerismo intelectual» i «ilustres compañeros».

El secretari de la Federació, Serafí Castelló, no hi era, i no sabem si Caixal hi era o no, pel que diu l'article intuïm que no, però si hi hagués estat segurament hauria gaudit de la trobada d'allò més. No només per la satisfacció de conèixer els dos personatges, sinó també per les seves coincidències amb Souchy: era alemany i Caixal hauria pogut recordar l'idioma i les

45 *Actes del Ple de l'Ajuntament de Tarragona*, 17.05.1937, P2146 (AHCT).

46 *Recull de premsa de l'Ajuntament de Tarragona*, 30.05.1937. (BHMT)

47 CNT (España) Archives, *Archivo del Comité Comarcal de Tarragona*, inventari núm. 33E.3. (IISG)

48 *Diari de Tarragona*, 01.10.1937.

49 *Nosotros* (València), 27 de setembre de 1937; *Solidaridad Obrera* (Barcelona), 28-09-1937.

terres on havia viscut de jove, tenien la mateixa edat, i Souchy havia estat declarat pròfug, com Caixal, quan en esclatar la Primera Guerra Mundial es va exiliar a Suècia com a objector de consciència, conseqüent amb el seu antimilitarisme.⁵⁰

◆ Fugida cap a l'exili

Hem comentat més amunt que a Caixal li resultava força convenient viure als baixos del número 23 del carrer Méndez Núñez. A banda del motiu que allí exposem, n'hi ha un altre: al primer pis de l'edifici hi havia les dependències d'Obres i Fortificacions de la Costa. A la sessió del Comitè Permanent de l'Ajuntament del 30 de juliol de 1937, l'arquitecte municipal «denuncia el greu perill de construcció de refugis per a particulars sense direcció tècnica», ja que són molts els ciutadans que per iniciativa pròpia n'estan construïnt sota els seus edificis.⁵¹ A la família Caixal no els mancarà aquesta direcció tècnica perquè seran els veïns del pis de dalt els que es faran càrrec de la construcció d'un refugi sota casa seva, amb una sortida pel carrer Pons Icart per si després d'un bombardeig no fos possible sortir per l'interior.⁵² Aquest refugi era, com molts altres, de petites dimensions i destinat, en principi, només als residents de l'edifici. Aquest és probablement el motiu perquè no l'hem trobat documentat a la bibliografia que hem consultat sobre el tema.⁵³

El 14 de gener de 1939, un dia abans que entressin les tropes invasores a la ciutat, tan bon punt sortia el sol «la orden de evacuación se extendió como un rayo por la ciudad de Tarragona». A les 10.30 van sonar les sirenes d'alarma i Caixal va acompanyar la seva dona i els seus fills al refugi de sota la casa, es va acomiadar d'ells, i va pujar al camió d'Obres i Fortificacions de la Costa que esperava davant el portal de casa seva per fugir de la ciutat. Mai més tornaria a la ciutat, tanmateix, la seva primera intenció no era anar cap

50 SOUCHY, Agustín; WALDINGER, Theo (trad.) (1992): *Beware! Anarchist! A Life for Freedom. The Autobiography of Agustín Souchy*. Chicago: Charles H. Kerr, pàg. vi, 10.

51 Comissió Municipal Permanent, *Acords*, 30.07.1937, P2228 (AHCT).

52 Entrevista a Palmira Caixal Salas, 29.11.2019.

53 GONZÁLEZ HUIX, Francisco J. (1990): *El asedio aéreo de Tarragona: 1937-1939*. Tarragona: Diputació de Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.

ARNABAT, Ramon; ÍÑIGUEZ, David (2013): *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i les Terres de l'Ebre (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions.

a França sinó cap a Barcelona per donar un cop de mà davant la imminent evacuació de la capital.

Després d'estar un parell de dies a Vilanova, va arribar a Barcelona, on el dia 23 es va posar al servei de la Comissió Jurídica Regional. Però no va poder fer cap de les gestions que li van encomanar perquè es va trobar totes les portes tancades. Aquell mateix dia el Govern s'havia traslladat a Girona amb tots els seus empleats, després d'haver donat l'ordre «de cierre de todo el comercio para que esta masa obrera fuese a fortificaciones para la defensa de Barcelona. Ante esta conducta poco edificante de un Gobierno cuyo lema había sido “resistir es vencer”, el pueblo en vez de fortificar empezó a evacuar».

Així doncs, el que va acabar fent aquell dia va ser ajudar a empaquetar tot l'arxiu de la CNT per traslladar-lo a lloc segur en comptes de destruir-lo abans que caigués en mans de l'enemic. L'endemà van acabar d'empaquetar i van carregar-ho tot en un camió que va marxar a les 8 del vespre «con rumbo por mi desconocido». Nosaltres tampoc sabem cap on anava aquell camió aquell dia, però sabem que tota aquella documentació va acabar fent cap a Amsterdam, on avui encara es troba dipositada a l'Institut Internacional d'Estudis Socials (IISG).⁵⁴

A les 10 del matí del dia 25, el dia abans que les tropes feixistes entressin a Barcelona, va pujar en un camió direcció cap a Girona. L'endemà, cap a la mitjanit, va pujar a un altre camió rumb cap a la Jonquera. Allà va estar, esperant que les autoritats franceses reobrissin la frontera del Pertús, fins que el dia 31 el van obligar a retrocedir a peu, en una columna d'uns 500 homes que havien estat «recuperados sin escuchar razón alguna», fins a Figueres. Allí sí que el van escoltar i, com que la seva quinta no havia estat mobilitzada, el van deixar anar.

Després de moltes peripècies —i retrobaments amb molts companys tarragonins i alguns amics que no havia tornat a veure des que havia viscut a Barcelona—, va aconseguir arribar a Portbou la matinada del 4 de febrer.

Nuestra estancia en Port-Bou fue corta. Tomamos un vaso de leche en un bar abandonado por sus dueños, y al poco rato se difundió la noticia de que las autoridades francesas habían abierto la frontera para todo el mundo sin distinción de edades ni categorías. Procuramos inmediatamente acomodarnos en un camión con el que salimos a las 4 de la madrugada del

54 Mentre escrivim aquesta línia, el IISG està en ple procés d'escaneig de tota aquesta documentació per tal que a començaments de 2020 estigui disponible a Internet sense restriccions.

día 4, llegando a lo alto de la montaña que separa España de Francia a las 4 de la tarde, así es que un trayecto de unos 7 km. estuvimos 12 horas por salvarlo, y ello es comprensible ante los miles de coches que ocupaban la carretera, pues esta parecía una cinta interminable, y desde lo alto de la montaña este espectáculo era, desgraciadamente para todos los que nos sentíamos españoles, magnífico. Durante el trayecto, si se averiaba algún coche o camión lo empujaban otros hacia el abismo para dejar sitio y carretera libre a los que estaban en buenas condiciones. Y ante este espectáculo a la vista, serían las 4 de la tarde cuando pasamos la frontera.

Los pechos se ensancharon al encontrarnos en territorio francés, nuestras vidas estaban salvadas de la persecución fascista, gracias a la generosidad de las autoridades francesas al ofrecernos esta hospitalidad.

Va traspasar la frontera pel Coll dels Belitres, el qual, per cert, està a menys de dos quilòmetres de Portbou i no pas a set com diu ell. Aneu a saber, potser per intentar evitar la cua es van veure obligats a fer un camí molt més llarg!

El dia 1 d'agost, al camp de concentració de Bram, va acabar d'escriure el relat en què hem basat aquest apartat, un relat de disset quartilles que va titular «Mi odisea de evacuado y exiliado», una narració que finalitza en el moment que traspasa la frontera.

En l'última frase veiem reflectit, una vegada més, el seu tarannà respectuós i agraït vers els altres ja que pel que podem llegir en cartes molt posteriors a aquest escrit, mentre l'escrivia s'ho estava passant molt malament, però en cap moment parla de la responsabilitat de les autoritats franceses de la situació que estan vivint els refugiats als camps de concentració.

◆ Epíleg

El 4 de febrer de 1939 va ser la darrera vegada que Josep Caixal traspassaria aquella frontera. Mai més tornaria a la seva terra i la seva família no la tornaria a veure fins prop de deu anys més tard, tot i que, malauradament, l'estada que van fer a França no va quallar en la desitjada reunió i es van tornar a separar.

Un cop va entrar a França va anar directament al camp de concentració d'Argelers, del qual pocs mesos més tard va ser traslladat al de Bram, on s'hi va estar una llarga temporada. Anys més tard es va instal·lar definitivament a Montpeller, on va integrar-se a la Federació Local de la CNT a l'exili. Va tornar a viure una altra guerra, aquest cop de molt més a prop que les dues

anteriors. Tanmateix, el seu domini de la llengua alemanya va ser-li molt útil durant l'ocupació. Després de la Segona Guerra Mundial va ser un dels fundadors de Solidaritat Internacional Antifeixista a Tolosa, dins la qual va ser molt actiu.

El 15 de gener de 1954, el dia que feia exactament quinze anys que havia vist Tarragona per última vegada, va salpar de Marsella cap a l'Argentina, on es reuniria amb la seva filla Dàlia. Allí es va afiliar a la CNT de Rosario i hi moriria el 16 d'octubre de 1962, dues setmanes abans de fer setanta anys.

Malgrat les moltes cartes que va escriure des de l'exili, sabem poca cosa de la seva activitat militant, només el que acabem de dir. Si més no, la investigació està oberta i confiem que sigui prou fructífera com per escriure'n un altre article, i completar així el relat biogràfic de l'avi patern de qui signa aquest article.

XAVIER CAIXAL I BALDRICH

◆ Bibliografia

- AISA I PÀMPOLS, Ferran (2016). *El foc de Prometeu*. Tarragona: Lo Diable Gros.
- AISA I PÀMPOLS, Ferran (2019): *La vaga de la Canadenca*. Barcelona: Edicions de 1984.
- ARNABAT, Ramon; ÍÑIGUEZ, David (2013). *Atac i defensa de la rereguarda. Els bombardeigs franquistes a les comarques de Tarragona i les Terres de l'Ebre (1937-1939)*. Valls: Cossetània Edicions.
- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, Manuela; MARTÍNEZ PEÑAS, Leandro; PRADO RUBIO, Erika (eds.) (2018): *Legislación española sobre reclutamiento militar, 1910-1912*. Valladolid: Omnia Mutantur.
- GARCIA OLIVER, Joan (1978): *El eco de los pasos*. París: Ruedo Ibérico.
- GONZÁLEZ HUIX, Francisco J. (1990): *El asedio aéreo de Tarragona: 1937-1939*. Tarragona: Diputació de Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- GRAS I ALOMÀ, Ramon (2012): *La idea, negre sobre blanc. Articles de Josep Alomà*. Tarragona: Arola Editors.
- OLESTI TRILLES, Josep (1992): *Diccionari Biogràfic de Reusencs, vol. 2*. Reus: Ajuntament de Reus.
- PIQUÉ I PADRÓ, Jordi (1998): *La crisi de la rereguarda. Revolució i Guerra Civil a Tarragona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PORTELLA COLL, Josep (2012): *Liberto Callejas, l'anarquista incommovible*. Ciutadella de Menorca: Ses Voltes.
- PRADAS BAENA, Maria Amàlia (2003): *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RISUEÑO, Josep: «Una mica de llum a la història de l'electricitat a Reus (XII)», a *reusdigital.cat*, 8.08.2013.
- SALVADOR I ANDRÉS, Lluís de (2005): *Tarragona sota les bombes*. Valls: Cossetània Edicions.
- SORIANO JIMÉNEZ, Ignacio Clemente (2016): *L'anarquisme a Tarragona (1917-1924). Formós Plaja i Carme Paredes*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- SOUCHY, Agustin (1937): «The Tragic Week in May». A: FREEDOM PRESS (ed.) (1987): *The May Days, Barcelona, 1937*. Londres: Freedom Press. Projecte d'edició en català: CAIXAL I BALDRICH, Xavier (trad.): *La setmana tràgica del maig del 37*. Tarragona: Lo Diable Gros.

- SOUCHY, Agustín; WALDINGER, Theo (trad.) (1992): *Beware! Anarchist! A Life for Freedom. The Autobiography of Agustín Souchy*. Chicago: Charles H. Kerr.
- TERMES, Josep (1987): *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, vol. VI. A: VILAR, Pierre (dir.); TERMES, Josep (coord.): *Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- TRICAZ, Enric (2010): *Homes i dones pels carrers de Reus*. Valls: Cossetània Edicions.
- ZERZAN, John (2018): *A People's History of Civilization*. Port Townsend, EUA: Feral House. Edició en català: CAIXAL I BALDRICH, Xavier (trad.) (2020): *El paper del poble en la història de la civilització*. Tarragona: Lo Diable Gros [en premsa].

◆ **Fonts arxivístiques**

- Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), Reus.
- Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona (AHCT).
- Archivo General de la Guerra Civil Española, Salamanca.
- Biblioteca Hemeroteca Municipal de Tarragona (BHMT).
- Biblioteca Pública Arús, Barcelona (BPA).
- Congreso de los Diputados [en línia], <www.congreso.es>.
- Institut Internacional d'Història Social (IISG), Amsterdam.

◆ **Prensa consultada**

- Acracia*, 1923.
- Diari de Tarragona*, 1936, 1937.
- Diario de Reus*, 1913.
- Diario de Tarragona*, 1919.
- Diario Español*, 1940.
- Fructidor*, 1919, 1920.
- Nosotros*, 1937.
- Solidaridad Obrera*, 1937.
- Tarragona*, 1924.
-